

УДК 281.9:261.5

В. М. Поповичкандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи

Запорізького національного технічного університету

СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В СИСТЕМІ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ

Сучасне православ'я починає частіше акцентувати увагу на соціальній складовій релігії. Найбільш виразним підтвердженням активного звернення в бік соціальної складової православ'я є прийняття документів, які відображають Соціальне вчення християнства («Основи соціальної концепції Російської Православної Церкви» [6], «Церква і світ на початку третього тисячоліття» – Декларація ювілейного помісного собору Української Православної Церкви Київського Патріархату [9], «Основи соціальної концепції Української Православної Церкви» [5]). У них зроблено спробу надати відповідь на найбільш актуальні проблеми глобалізованого соціуму. Варто зазначити, що під соціально-філософською доктриною християнства розуміють сукупність філософських і богословських поглядів щодо пізнання сутності й устрою суспільства, а також систему норм соціальної взаємодії, які випливають із цього пізнання й реалізуються в конкретних суспільних умовах.

На сьогодні актуальною проблемою є процес посилення секуляризації церковно-релігійного середовища, деформація морального ідеалу священнослужителя і як наслідок дискредитація Церкви в суспільстві як носія моральності й духовності. З появою задокументованих соціальних учень (соціальних доктрин) християнських конфесій (УПЦ МП, УПЦ КП, КП, УГКЦ) особливого значення набуває проблема їх інкорпорації в систему богословської освіти. Соціальне вчення Української Православної Церкви – це базовий документ, це довгострокова програма суспільного служіння Церкви, яка спирається на православне, богословське осмислення положення Церкви в плюралістичному секулярному суспільстві. Соціальне вчення виступає як закріплене положення про ставлення Церкви до суспільно-значимих проблем і дій Церкви щодо них, і тому є змістовою складовою богословської освіти, підготовки студентів духовних навчальних закладів до служіння, формування їхньої моральної особистості (у ціннісно-духовному вимірі) і суспільно-громадської позиції не тільки як клірика, а й члена суспільства.

Аналізу Соціального вчення християнства присвячено багато наукових праць. Так, за радянських часів різні аспекти Соціального вчення православ'я з критичних позицій розглядалися в працях М. Гордієнка, В. Долі, Є. Дулумана, М. Копаниці, М. Короткова, Н. Костенка, Н. Краснікова, П. Курочкина, М. Новікова, В. Танчерата інших. Філософсько-богословський синтез у царині соціальної етики належить відомим філософам і богословам ХХ ст.: В. Екземплярському, М. Олесницькому, П. Светлову, Н. Стелецькому, П. Столярському, Н. Янишеву. Сучасний погляд на місце християнської моралі в соціальній дійсності розробляється представниками різних християнських традицій: митрополитом Дамаскіном (Папандреу), отцем І. Меєндорфом, єпископом Каллістом (Уером), Х. Яннарасом, дияконом А. Кураєвим та іншими.

Академічний рівень вивчення релігійного феномена соціального християнського вчення й державно-церковних відносин, їх філософські інтерпретації (метафізична, онтологічна, епістемологічна, прагматична, антропологічна), історичні та соціокультурні тенденції в сучасному світі християнства, теоретичні й методологічні проблеми морально-етичного чинника як регулятора духовного та суспільно-політичного процесів, зокрема, знаходимо в працях Т. Аболіної, М. Бабія, І. Богачевської, В. Бондаренка, С. Головащенко, Т. Горбаченко, В. Губерського, В. Єленського, М. Заковича, А. Колодного, Л. Конотоп, В. Лубського, В. Любчика, І. Мозгового, П. Сауха, Л. Филипович, П. Яроцького, В. Ярошова.

Теоретичні і практичні аспекти православної богословської освіти подано сьогодні в таких тематичних напрямках: історичний аспект православної освіти (О. Токарева, В. Пашенко, М. Талалай, Д. Поспеловський, Г. Степаненко, В. Липинський, С. Мешкова, В. Денисенко, М. Разіна та ін.); проблеми православної богословської освіти (митрополит Іларіон (Г. Алфеев), архієпископ Антоній (І. Паканіч), П. Балог, Архімандрит Віктор (Бедь), В. Липинський, Л. Рощина, Ю. Кальниш, А. Кислий, О. Панасенко); православна освіта: сучасний стан і перспективи розвитку (А. Кислий, А. Панасенко, М. Разіна, М. Лагодич, А. Колодний, О. Рогова, М. Закович, І. Метлік, Л. Рощина, постанови, звіти Синодальних відділів РПЦ, УПЦ МП і УПЦ КП, звіти Міністерства культури України).

Мета статті – обґрунтувати актуальність інкорпорації Соціального вчення Православної Церкви в систему богословської освіти й визначити рівень ознайомленості студентів духовних вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) з основними положеннями Соціального вчення.

Православна церква під соціальною доктриною розуміє «всеохопну концепцію, яка відображатиме загально-церковний погляд на питання церковно-державних відносин та проблеми суспільства загалом» або ж «... довготривалу програму суспільного служіння Церкви, яка спирається на православне богословське тлумачення становища Церкви в плюралістичному секулярному суспільстві» [6, с. 6]. У цих визначеннях головний акцент робиться на церкві як на суб'єкті соціального вчення.

Більш ґрунтовний підхід до дефініції цього поняття притаманний Католицькій Церкві, яка розглядає пізнання сутності й устрою людського суспільства в конкретних суспільних відносинах [4]. Тобто, соціальна доктрина Католицької Церкви є точним формулюванням результатів ретельного роздумування про складні реалії людського існування в суспільстві та в міжнародному контексті, у світлі віри й церковної традиції. Основна мета соціального вчення Католицької Церкви полягає в інтерпретації цих реалій, визначенні їх відповідності чи відхилення від Євангельського вчення про людину та її покликання як земного, так і трансцендентного, зокрема окремий наголос ставиться на християнській поведінці особи.

Соціальне вчення Церкви є не універсальною доктриною чи конкретно соціально-політичною або економічною програмою, а комплексом положень і принципів, у світлі яких необхідно шукати шляхи вирішення проблем, що належать до сфери суспільного життя, політичної чи економічної діяльності. Й. Хьофнер визначає християнське суспільне вчення як «сукупність соціально-філософського (переважно на підставі суспільно зорієнтованої людської природи) та богословського (на підставі християнського спасіння) пізнання сутності й устрою людського суспільства, а також норм і обов'язків, які випливають із цього пізнання та реалізуються в конкретних суспільних відносинах» [7, с. 32].

Як зазначає Н. Ішук, особлива складність полягає в пошуку сучасної наукової дефініції поняття «соціальна доктрина» (соціальне вчення) християнства [1]. Справа в тому, що в сучасній академічній літературі з огляду на багатоаспектність цього поняття воно тлумачиться в єдності із соціальною етикою християнства, що дає змогу говорити про «соціально-етичне вчення християнства» або ж про «соціальний аспект етичного вчення християнства». Додамо також, що в сучасній науковій літературі поняття «соціальна доктрина» та «соціальне вчення» вживаються як синоніми, які, однак, мають певний змістовий відтінок. Разом із цим у вітчизняній філософській літературі під доктриною

розуміють найбільш концептуалізовану форму існування ідеології, яка безпосередньо орієнтована на практичну дію, утілення в життя, дотримання в повсякденній поведінці та може існувати у вигляді конкретного документа.

Отже, соціальна доктрина виконує функцію поєднувальної ланки поміж двома рівнями релігійної свідомості – повсякденним і теоретичним (богословським), є найефективнішим засобом впливу на великі маси віруючих, одним із найавторитетніших джерел релігійної інформації. Головною метою, яку формулюють творці соціальних концепцій християнських Церков, є євангелізація (реєвангелізація) сучасного суспільства. Отже, Соціальне вчення є уявленням Церкви про суспільний ідеал і судження про сучасне суспільство.

Сучасним вітчизняним релігієзнавством соціальна доктрина християнства визначається як сукупність богословських поглядів щодо різних сторін суспільних відносин: політичних, правових, економічних. За допомогою соціальної

доктрини Церква декларує активну участь християнина в мирських справах. Загалом соціальне вчення Церкви має вирішувати такі завдання: упровадження християнських принципів буття в практичних реаліях життя сучасного суспільства; актуалізація й упровадження аналітичних можливостей богословської думки, яка пояснює культурні, духовні, політичні та економічні інтереси суспільства; розбудова богословської концепції взаємодії богословських і світських наук у пізнанні світу; інкорпорація соціального вчення в систему богословської освіти.

Отже, сучасні християнські концепції зацікавлені у формулюванні власних соціальних концепцій, які сприяють їх розвитку в секуляризованому постіндустріальному суспільстві. Особливого значення Соціальне вчення набуває в Українській Православній Церкві, поширення якого є одним із головних завдань православного богослов'я. Механізмом реалізації цього важливого завдання, на нашу думку, є інкорпорація соціального вчення в систему право-

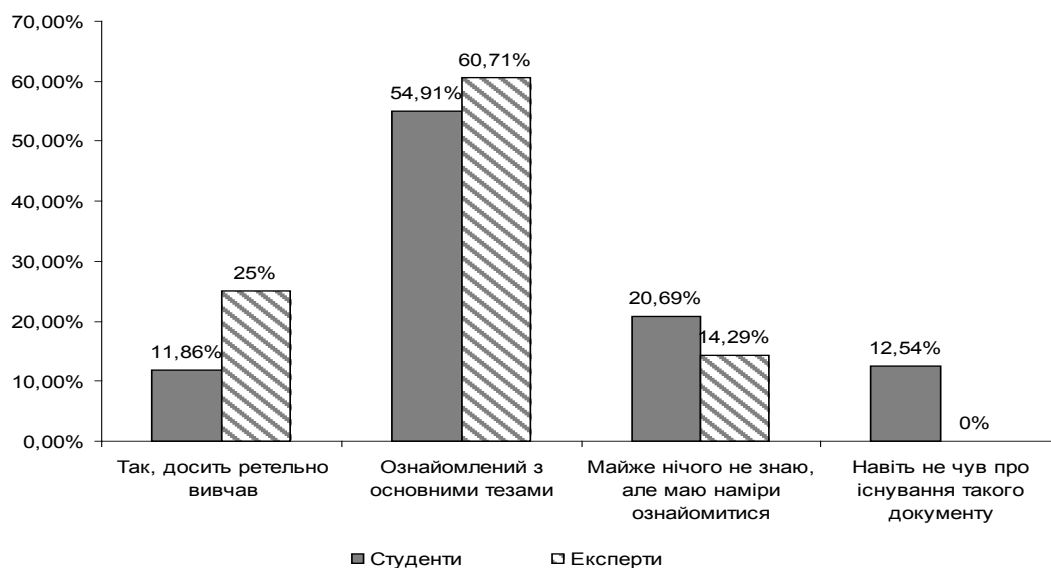

Рис. 1. Рівень ознайомленості із Соціальним ученням Православної Церкви

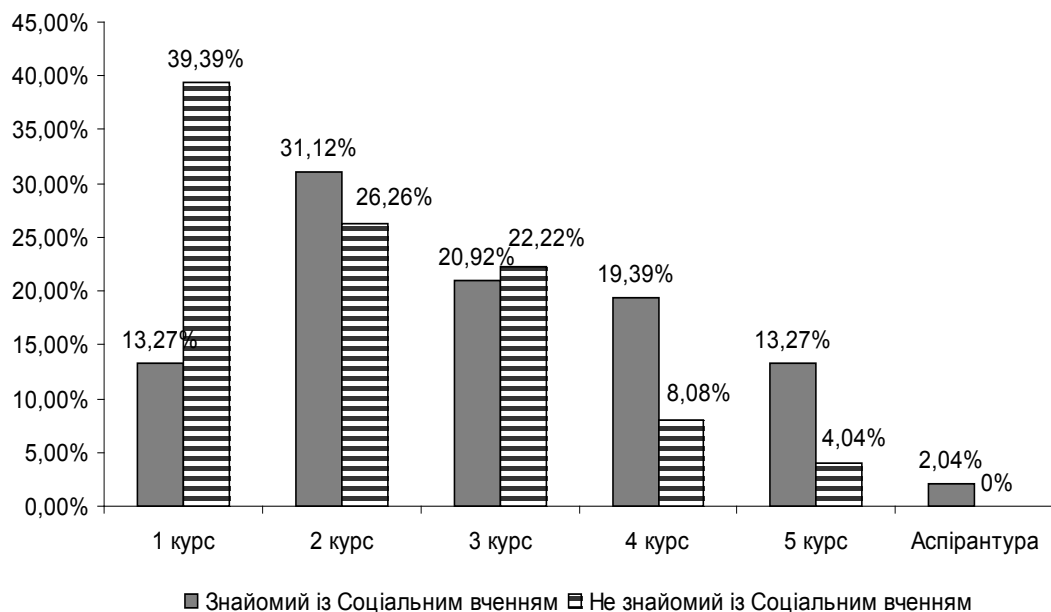

Рис. 2. Рівень ознайомленості студентів із Соціальним ученням Православної Церкви залежності від курсу навчання

славної богословської освіти. Тобто, Соціальне вчення Церкви має бути самостійною богословською, філософською та соціальною дисципліною, що має свою актуальність і затребуваність суспільним буттям на початку XXI ст. На жаль, навчальні плани провідних православних вищих духовних закладів не передбачають окремого спецкурсу (Київська духовна академія і семінарія, Київська православна богословська академія тощо) [2; 3], але в переліку богословських дисциплін є достатня кількість таких, що відображають ставлення Церкви до суспільного буття. Варто відзначити, що вивчення основ Соціального вчення Церкви буде сприяти не тільки зближенню Церкви із сучасним суспільством, а й формуванню морального образу та суспільно-громадської позиції майбутніх священнослужителів.

Науково-богословська освіта в Православній Церкві орієнтована на вивчення православного вітчизняного богослов'я і світової соціально-філософської скарбниці інтелектуальної думки. Значна роль у цьому належить Соціальному

вченню Церкви, яке дає чітке християнсько-богословське уявлення про суспільство, суспільне життя, державу й геополітику. Кожна з богословських дисциплін має своє бачення, інструментарій і методологію в збагненні тих або інших явищ соціального життя. І лише соціальна доктрина Церкви дає сфокусоване та інтегральне розуміння соціальної проблематики людської життєдіяльності. Як зазначає Б. Чопей, одне з найважливіших завдань Соціального вчення Церкви – сформувати богословське, соціальне та філософське мислення християнина, тобто створити комплексний підхід до вирішення проблем людського буття. Інтегральне, цілісне духовно-соціальне прогнозування допоможе християнину усвідомлено увійти до нового поля соціального служіння, посісти активну позицію християнської присутності у сфері культури й освіти [8].

Показником інкорпорованості Соціального вчення в систему богословської освіти є рівень ознайомленості з його положеннями студентів духовних ВНЗ. Для цього було про-

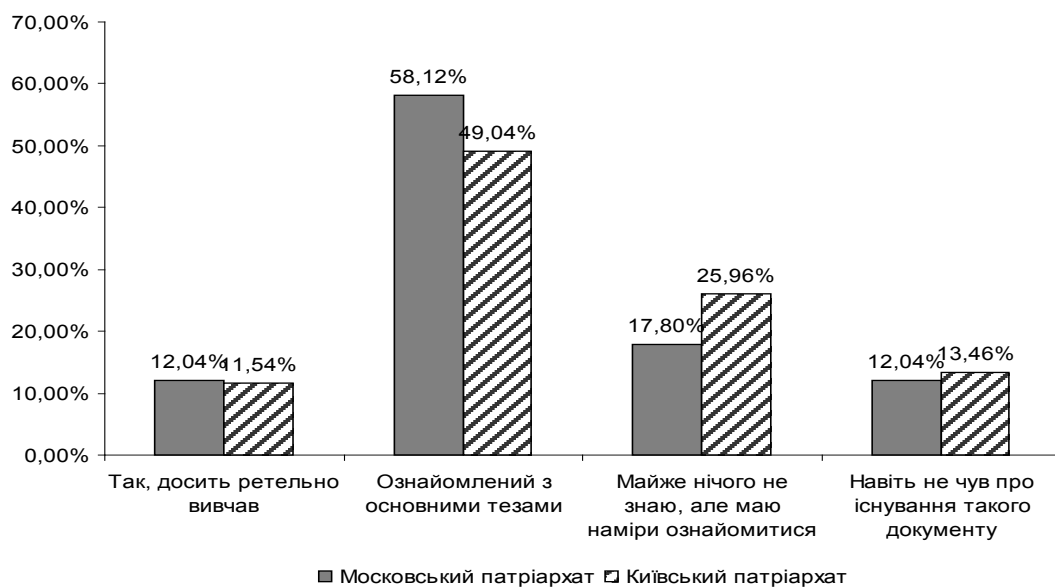

Рис. 3. Рівень ознайомленості студентів із Соціальним ученням Православної Церкви залежно від патріархату

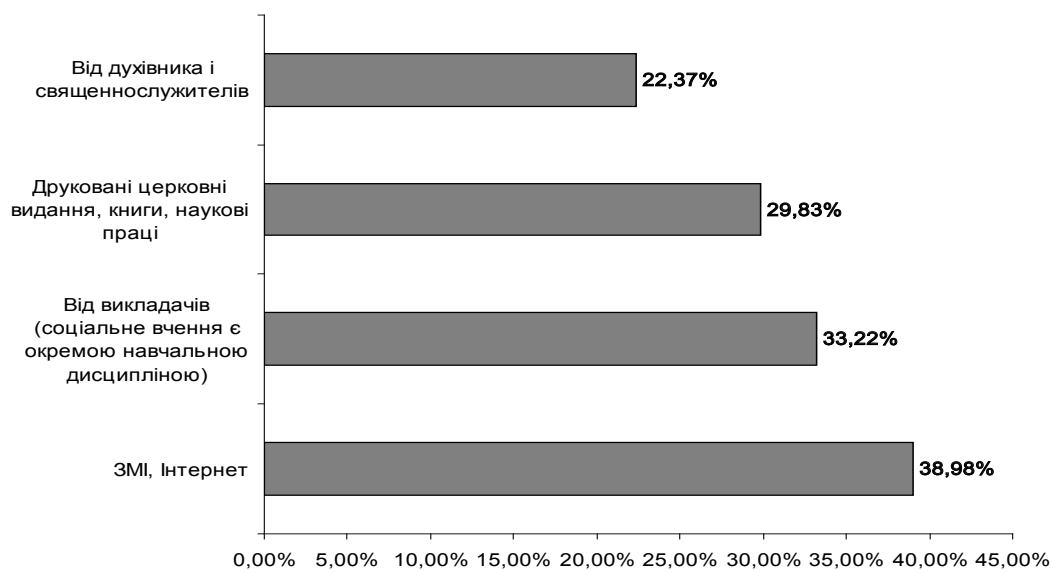

Рис. 4. Джерела інформації про Соціальне вчення Православної Церкви (можна було обрати кілька варіантів)

ведено соціологічне опитування, у якому взяли участь студенти духовних навчальних закладів Православної Церкви (500 респондентів): Київської духовної академії і семінарії (УПЦ МП), Дніпропетровської духовної семінарії (УПЦ КП), Львівської православної богословської академії (УПЦ КП), Волинської православної богословської академії (УПЦ КП). Усього 64,75% студентів духовних закладів УПЦ МП і 35,25% студентів духовних закладів УПЦ КП, серед них 22,03% – студенти 1-го курсу; 29,49% – 2-го курсу; 21,35% – 3-го курсу; 15,59% – 4-го курсу; 10,17% – студенти магістратури і 1,37% – студенти аспірантури.

В експертному опитуванні взяли участь науковці-релігієзнавці, священнослужителі-викладачі духовних навчальних закладів Української Православної Церкви Московського й Київського Патріархатів (70 експертів). Результати подано на рис. 1.

На рис. 1–3 подано оцінювання рівня ознайомлення респондентів із Соціальним ученням Православної Церкви.

Серед студентів духовних ВНЗ третина (33%) не знайомі із Соціальним ученням Православної Церкви, серед експертів таких – удвічі менше (15%), причому 25% опитаних експертів вказують на те, що ретельно вивчали цей документ.

Аналіз результатів дослідження рівня ознайомленості із Соціальним ученням залежно від курсу навчання дав змогу виявити деякі тенденції. Так, на першому курсі навчання близько 40% студентів не знайомі із Соціальним ученням, а більше ознайомилися на другому й третьому курсах. Також на старших курсах виявилось більше таких, хто вивчав цей документ. Такий розподіл пов'язаний із тим, що на першому курсі в навчальних планах духовних ВНЗ немає дисциплін, які б висвітлювали позицію Православної Церкви в соціальних питаннях.

Виявлено також розбіжності й залежно від патріархату. Серед студентів ВНЗ Київського патріархату 40% не знайомі із Соціальним ученням. На нашу думку, це пов'язано з тим, що в УПЦ МП цей документ більш детально розроблений і спирається на аналогічний документ РПЦ.

На рис. 4 подано ієрархію основних джерел інформації про Соціальне вчення. Більшість студентів вказують засоби масової інформації та Інтернет як основне джерело інформації, ще 33% дізналися про Соціальне вчення від викладачів (Соціальне вчення є окремою навчальною дисципліною).

Отже, результати соціологічного опитування серед студентів православних духовних ВНЗ вказують на середній рівень обізнаності студентів щодо Соціального вчення Православної Церкви, причому цей показник збільшується залежно від курсу навчання: на старших курсах студентів, ознайомилися із Соціальним ученням, більше. У зв'язку з тим що соціальна концепція Української Православної Церкви Московського патріархату більш детально розроблена й переважно ґрунтується на Соціальній концепції РПЦ, серед студентів цих духовних навчальних закладів рівень обізнаності вищий, ніж серед студентів УПЦ Київського патріархату.

Варто відзначити недостатність рівня інкорпорованості Соціального вчення в систему богословської освіти і його висвітлення в церковних виданнях, книгах, публікаціях. Упровадження Соціального вчення як окремої дисципліни та його ретельне вивчення в контексті реформування й модернізації богословської освіти буде сприяти формуванню ключових освітніх компетентностей: компетенцій у сфері богословських знань, морально-етичної компетентності й соціальної/громадянської компетентності (суспільно-громадської позиції як її складової). Визначення впливу Соціального вчення на формування ключових освітніх компетенцій священнослужителя може бути предметом подальших теоретичних і емпіричних досліджень.

Література

1. Іщук Н.В. Соціальне вчення християнства як теологія та теoантропoлогія / Н.В. Іщук // Гілея. Серія «Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки»: наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Укра-

їнська АН. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. 30. – С. 225–231.

2. Київська духовна академія і семінарія [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://kdais.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=15&lang=uk.

3. Київська православна богословська академія [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kda.org.ua/plan.html>.

4. Компендіум соціальної доктрини Церкви. – К. : Кайрос, 2008. – 549 с.

5. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. – К. : Інформаційно-видавничий відділ УПЦ, 2002.

6. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви / Официальный сайт Московского патриархата [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/ua/>.

7. Хейфнер Й. Христианское социальное учение / Й. Хейфнер. – М. : Духовная Библиотека, 2001. – 323 с.

8. Чопей Б. Основы социального учения Русской Православной Церкви : [учебное пособие] / Б. Чопей, прот. Дионисий Мартышин. – К. : Духовно-просветительский Центр имени Святых Апостолов, 2013. – 306 с.

9. Ювілейний Помісний Собор Української Православної Церкви Київського Патріархату 9–10 січня 2001 р. / урядник еп. Димитрій (Рудюк). – К. : Вид. відділ УПЦ-КП, 2001. – 60 с.

Анотація

Попович В. М. Соціальне вчення православної церкви в системі богословської освіти. – Стаття.

Сучасні християнські концепції зацікавлені у формуванні власних соціальних концепцій, які сприяють їх розвитку в секуляризованому постіндустріальному суспільстві. Особливого значення Соціальне вчення набуває в Українській Православній Церкві, поширення якого є одним із головних завдань православного богослов'я. Механізмом реалізації цього важливого завдання є інкорпорація соціального вчення в систему православної богословської освіти. Вивчення основ соціального вчення Церкви буде сприяти не тільки зближенню Церкви із сучасним суспільством, а й формуванню морально-етичної компетентності й суспільно-громадської позиції майбутніх священнослужителів. У статті подано результати соціологічного опитування щодо рівня ознайомленості студентів духовних вищих навчальних закладів з основними положеннями Соціального вчення Православної Церкви.

Ключові слова: соціальна доктрина, соціальне вчення, православна богословська освіта, морально-етична компетентність, суспільно-громадська позиція священнослужителя.

Аннотация

Попович В. М. Социальное учение православной церкви в системе богословского образования. – Статья.

Современные христианские концепции заинтересованы в формулировании собственных социальных концепций, которые способствуют их развитию в секуляризованном постиндустриальном обществе. Особенного значения социальное учение приобретает в Украинской Православной Церкви, распространение которого выступает как одно из главных заданий православного богословия. Механизмом реализации данного важного задания является инкорпорация социального учения в систему православного богословского образования. Изучение основ социального учения Церкви будет способствовать не только сближению Церкви с современным обществом, но и формированию морально-этической компетентности и общественно-гражданской позиции будущих священнослужителей. В статье приведены результаты социологического опроса касательно уровня осведомленности студентов духовных высших учебных заведений с основными положениями социального учения Православной Церкви.

Ключевые слова: социальная доктрина, социальное учение, православное богословское образование, морально-этическая компетентность, общественно-гражданская позиция священнослужителей.

Summary

Popovych V. M. The social doctrine of the Orthodox Church in the system of theological education. – Article.

A modern Christian concepts are interested in a formulation of own social concepts which promote their development in a secularized post-industrial society. The social doctrine gets a special value in the Ukrainian Orthodox Church which distribution acts as one of the main Orthodox divinity tasks. The mechanism of realization of this important task is the social doctrine incorporation in the system of Orthodox

theological education. Studying the Church's social doctrine basics will promote not only to Church rapprochement with modern society, but also the formation of morally – ethical competence and socially – civic stand of future priests. The results of sociological poll concerning the level of students' awareness in religious higher educational institutions with basic provisions of Orthodox Church's social doctrine are given in the article.

Key words: social teaching, social doctrine, the Orthodox theological education, morally-ethical competence, socially-civic priest's stand.